

GİRİŞ

Hüseyin Taştan¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisat Bölümü

Ders Kitabı:
Introductory Econometrics: A Modern Approach (2nd ed.)
J. Wooldridge

14 Ekim 2012

Ekonometri Nedir?

- ▶ Ekonometri kelime anlamıyla **ekonomik ölçme** demektir. Ancak, ekonometrinin uğraşı alanı çok daha geniştir.
- ▶ *Ekonometri, ekonomik olayların ekonomik teori, matematik ve istatistiksel çıkarım (inference) araçlarıyla analiz edildiği bir sosyal bilimdir.* (Goldberger, A.S., 1964).

Ekonometrinin Uğraşı Alanları

- ▶ Ekonomik ilişkilerin tahmini için istatistiksel yöntemler geliştirmek,
- ▶ Ekonomik teori ve hipotezleri test etmek,
- ▶ Ekonomik politikaları değerlendirmek ve uygulamak,
- ▶ Tahmin-Öngörü- (forecasting) yapmak,
- ▶ Deneysel-olmayan (nonexperimental) ya da gözlemsel (observational) veri (data) toplamak ve analiz etmek.

Ekonometrinin Bileşenleri

- ▶ Ekonometrik Girdiler:
 - ▶ İktisat Teorisi
 - ▶ Matematik
 - ▶ İstatistik Teorisi
 - ▶ Veri
 - ▶ Bilgisayar gücü
 - ▶ Yorum
- ▶ Ekonometrik Çıktılar:
 - ▶ Tahmin - Ölçme
 - ▶ Çıkarsama - Hipotez Testleri
 - ▶ Öngörü - Kestirim
 - ▶ Değerlendirme

Neden Ekonometriye İhtiyaç Duyulur?

- ▶ Verilerin analizi için birçok istatistik yöntemi öğrendiğimize göre neden ekonometri gibi ayrı bir disipline ihtiyaç duyuyoruz?
- ▶ Bunun nedeni iktisatta karşımıza çıkan verilerin çoğunlukla deneysel olmamasıdır.
- ▶ **Deneysel olmayan veriler (nonexperimental data)** (ya da **gözlemsel veriler (observational data)**) her aşaması kontrol edilebilen deneyler sonucu ortaya çıkmaz. İktisadi birimlere (tüketiciler, firmalar, etc.) doğal bilimlerdeki gibi deney uygulayamayız.
- ▶ **Deneysel veriler (experimental data)** ise laboratuvarında belli bir kontrollü deneyin sonucunda ortaya çıkan verilerdir.
- ▶ Bazı durumlarda sınırlı geçerliliği olan deneyler yapılabilir de ekonomide deney yapmak neredeyse imkansızdır.
- ▶ Ekonometri deneysel olmayan ya da gözlemsel verilerin analizi için yöntemler geliştiren bir bilim dalıdır. Doğal bilimlerinde uygulanan istatistiksel yöntemler gözlemsel veriler için çoğunlukla uygun değildir.

Ekonometride Klasik (Geleneksel) Metodoloji

- ▶ Teori ya da hipotezin formülasyonu,
- ▶ Bu teori ya da hipotezin matematiksel modelinin oluşturulması (model specification),
- ▶ Matematiksel modelin ekonometrik model haline getirilmesi,
- ▶ Verilerin (data) toplanması,
- ▶ Ekonometrik modelin parametrelerinin tahmini,
- ▶ Hipotez testleri,
- ▶ Öngörü-Kestirim (forecasting/prediction),
- ▶ Model sonuçlarının kontrol ya da politika oluşturma amacıyla kullanılması. (Gujarati, p.3)

EKONOMİK MODEL

Örnek 1 - Suçun İktisadi Modeli

$$y = f(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7),$$

f fonksiyon kalıbı (henüz belirlenmemiş)

Değişken tanımları

- ▶ y : suç işlemeye ayrılan zaman, (saat)
- ▶ x_1 : suç işlemeye ayrılan zaman başına *ücret* (ya da getiri)
- ▶ x_2 : legal çalışma karşılığı ücret,
- ▶ x_3 : suç ve yasal çalışma dışında kalan gelir
- ▶ x_4 : yakalanma olasılığı
- ▶ x_5 : yakalanma durumunda hüküm giyme olasılığı
- ▶ x_6 : hüküm giyme durumunda beklenen ceza
- ▶ x_7 : yaş

EKONOMİK MODEL vs. EKONOMETRİK MODEL

Ekonomik Model Örnek 2 - İş eğitimi ve işçi verimliliği

$$ucret = f(egitim, tecrube, is_egitimi),$$

ücret: saat başına ücret (para birimi)

eğitim: eğitim düzeyi (yıl)

tecrübe: işgücü piyasasındaki tecrübe düzeyi (yıl)

iş eğitimi: iş ile ilgili eğitime ayrılan süre (hafta)

Ekonometrik Model: f Doğrusal spesifikasyon

$$ucret = \beta_0 + \beta_1 egitim + \beta_2 tecrube + \beta_3 is_egitimi + u$$

EKONOMETRİK MODEL: Doğrusal Kalıp

Ekonometrik Model Örnek 2 - İş eğitimi ve işçi verimliliği

$$ucret = \beta_0 + \beta_1 egitim + \beta_2 tecrube + \beta_3 is\ egitimi + u$$

Ekonometrik Modelin Bileşenleri:

- **u : Rassal (tesadüfi) hata terimi** (error term, disturbance term)
- Rassal hata terimi u modelde yer almayan ya da model dışında bırakılmış tüm faktörlerin ortak etkisini temsil etmektedir.
- Ne kadar geniş kapsamlı bir model kurulursa kurulsun bağımlı değişkeni etkileyen tüm faktörler göz önüne alınamaz. Bu nedenle rassal hata terimi ekonometrik modelde olmak zorundadır.

EKONOMETRİK MODEL: Doğrusal Kalıp

Ekonometrik Model Örnek 2 - İş eğitimi ve işçi verimliliği

$$ucret = \beta_0 + \beta_1 egitim + \beta_2 tecrube + \beta_3 is\ egitimi + u$$

Ekonometrik Modelin Bileşenleri:

- **u : Rassal (tesadüfi) hata terimi** (error term, disturbance term)
- Örneğin, yukarıdaki ücret denkleminde yer almadığı halde ücretleri etkilemesi mümkün olan doğuştan gelen yetenek düzeyi, ailenin gelir düzeyi ve anne ve babanın eğitim düzeyi gibi değişkenlerin ortak etkisi hata terimi u 'nun içinde yer alır.
- $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3$: ekonometrik modelde ücretlerle, denklemin sağ tarafında yer alan eğitim, tecrübe ve iş eğitimi değişkenleri arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü gösteren **bilinmeyen parametreler**

EKONOMETRİK VERİ (DATA) TÜRLERİ

- **Kesitler-arası veri (cross-sectional data)**: Kişiler, tüketiciler, hane halkları, firmalar, bölgeler, ülkeler gibi mikro birimlere ait zamanın belli bir noktasında gözlemlenen verileri kapsar.
- **Zaman serisi verileri (time series data)**: Birbirine eşit zaman aralıklarında (günlük, aylık, haftalık, yıllık vb.) gözlemlenen verileri kapsar. GDP, enflasyon oranı, faiz haddi, borsa indeksi gibi birçok makroekonomik ve finansal değişkenler bu gruba girer.
- **Birleştirilmiş Kesitler-arası veri (pooled cross-section)**: Farklı zamanlarda gözlemlenerek birleştirilmiş kesitler-arası verileri kapsar. Örneğin hanehalkı işgücü anketleri
- **Panel Veri (panel data, longitudinal data)**: Farklı zamanlarda aynı mikro birimlerin gözlemlenmesiyle oluşturulmuş verileri kapsar.

Kesitler-arası veri örnek: Ücret veriler (GRETl veri seti: wage1.gdt)

Ücretlere ve diğer bireysel özelliklere ilişkin bir kesit veri seti

Gözlem No	Ücret	Eğitim	Tecrübe	Kadın	Evli
1	3.10	11	2	1	0
2	3.24	12	22	1	1
3	3.00	11	2	0	0
4	6.00	8	44	0	1
5	5.30	12	7	0	1
6	8.75	16	9	0	1
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
524	4.67	15	13	0	1
525	11.56	16	5	0	1
526	3.50	14	5	1	0

Örnek Zaman Serileri: GRETl: prminwage.gdt

Minimum Wage, Unemployment, and Related Data for Puerto Rico

<i>obsno</i>	<i>year</i>	<i>avgmin</i>	<i>avgcov</i>	<i>unemp</i>	<i>gnp</i>
1	1950	0.20	20.1	15.4	878.7
2	1951	0.21	20.7	16.0	925.0
3	1952	0.23	22.6	14.8	1015.9
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
37	1986	3.35	58.1	18.9	4281.6
38	1987	3.35	58.2	16.8	4496.7

Örnek Birleştirilmiş Kesit Veri

Pooled Cross Sections: Two Years of Housing Prices

<i>obsno</i>	<i>year</i>	<i>hprice</i>	<i>proptax</i>	<i>sqft</i>	<i>bdrms</i>	<i>bthrms</i>
1	1993	85500	42	1600	3	2.0
2	1993	67300	36	1440	3	2.5
3	1993	134000	38	2000	4	2.5
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
250	1993	243600	41	2600	4	3.0
251	1995	65000	16	1250	2	1.0
252	1995	182400	20	2200	4	2.0
253	1995	97500	15	1540	3	2.0
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
520	1995	57200	16	1100	2	1.5

Örnek Panel Veri

A Two-Year Panel Data Set on City Crime Statistics

<i>obsno</i>	<i>city</i>	<i>year</i>	<i>murders</i>	<i>population</i>	<i>unem</i>	<i>police</i>
1	1	1986	5	350000	8.7	440
2	1	1990	8	359200	7.2	471
3	2	1986	2	64300	5.4	75
4	2	1990	1	65100	5.5	75
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
297	149	1986	10	260700	9.6	286
298	149	1990	6	245000	9.8	334
299	150	1986	25	543000	4.3	520
300	150	1990	32	546200	5.2	493

16

Nedensellik (Causality) ve Ceteris Paribus Kavramı

- ▶ Ekonomik modellerin test edilmesinde ve politikaların oluşturulmasında ekonometrisyenin temel amacı bir değişkenin diğer bir değişken üzerinde nedensel etkisinin ortaya konmasıdır.
- ▶ Temel kavram: **Ceteris paribus**: ilgili diğer faktörlerin etkisi sabit
- ▶ Nedensellikte bu varsayımın önemli bir yeri vardır.
- ▶ Bir çok iktisadi soru ceteris paribus niteliği taşır.
- ▶ Örneğin, tüketici talep teorisinde, fiyattaki bir değişimin talep edilen miktar üzerindeki etkisini öğrenmek istediğimizde, gelir, diğer malların fiyatları, kişisel zevk ve tercihler gibi değişkenlerin sabit tutulduğunu varsayarak.
- ▶ Diğer faktörler sabit tutulmazsa fiyat değişimi ile talep edilen miktar arasındaki nedensel ilişkiyi ortaya koymak mümkün olmaz.

Nedensellik (Causality) ve Ceteris Paribus Kavramı

- ▶ Ekonometrik analizlerde temel soru yeterli sayıda faktörün sabit tutulup tutulmadığıdır.
- ▶ Model dışında bırakılmış başka faktörler var mı?
- ▶ Eğer göz önüne alınmamış yani model dışında bırakılmış değişkenler varsa modelde yer alan değişkenlerin nedensel etkilerini belirlemek mümkün olmayabilir.

Ceteris Paribus Örnek: Gübre kullanımının tarımsal çıktı üzerine etkisi

- ▶ Tarımsal ürün buğday olsun. Gübre miktarının üretilen buğday miktarı üzerindeki etkisini ayırtırmak istiyoruz.
- ▶ Açıktır ki buğday mahsulünü gübre dışında, yağmur miktarı, toprağın kalitesi, parazitlerin varlığı gibi bir çok faktör etkiler.
- ▶ Gübrenin etkisinin doğru olarak ayırtılabilmesi için bu faktörlerin kontrol edilmesi gerekir.
- ▶ Gübrenin etkisini ayırtılabilmek amacıyla şöyle bir deney tasarlanabilir: Tarlayı birbirine eşit büyüklükte (örneğin dönüm) parçalara ayırır, ve her parçaya değişen miktarlarda gübre uyguluyoruz.
- ▶ Daha sonra her parça için çıktı miktarlarını ölçeriz. Sonuçta bir kesit veri setimiz olacaktır.
- ▶ İlerleyen derslerde göreceğimiz yöntemlerle gübre miktarı ile çıktı ilişkisini elimizdeki kesit veriden hareketle inceleyebiliriz.

Ceteris Paribus Örnek: Gübre kullanımının tarımsal çıktı üzerine etkisi

- ▶ Peki bu deneyin ceteris paribus varsayımını tam olarak sağladığını söyleyebilir miyiz?
- ▶ Hayır, çünkü toprağın kalitesini tam olarak kontrol etmemiz (hatta gözlemlememiz) olanaklı değildir.
- ▶ Ancak yine de ceteris paribus yaklaşımını kullanabiliriz.
- ▶ Bunun için her toprak parçasında kullandığımız gübre miktarının toprak kalitesi ile **ilişkisiz** olması yeterli olacaktır.
- ▶ Başka bir deyişle, toprak parçalarının özellikleri gübre miktarının belirlenmesinde göz ardı edilmelidir.

Ceteris Paribus Örnek: Eğitimin Getirisinin Ölçülmesi

- ▶ Soru: Popülasyondan bir çalışanı seçsek ve bu kişiye fazladan bir yıl eğitim versek, bu kişinin ücreti ne kadar artar?
- ▶ Başka bir ifadeyle, bir yıllık fazladan eğitimin getirisi nedir?
- ▶ Bu da bir ceteris paribus sorusudur: ücretleri etkileyen eğitim dışındaki tüm faktörlerin sabit tutulmuş olması gerekir.
- ▶ Eğitim dışında bir çok faktör ücretleri etkiler: tecrübe, kıdem, doğuştan gelen yetenek, cinsiyet, yaş, medeni durum, yaşanan bölge, vs.

Ceteris Paribus Örnek: Eğitimin Getirisinin Ölçülmesi

- ▶ Gübre-tarımsal çıktı deneyine benzer şekilde şöyle bir deney tasarladığımızı düşünelim:
- ▶ Popülasyondan bir grup seçilmiş ve her bireye rassal olarak belirlenmiş eğitim seviyeleri tayin edilmiş olsun (kimisi ilkokul, kimi lise, kimi 9. sınıf kimi de üniversite eğitimine sahip olacaktır)
- ▶ Her birinin eğitimden sonra bir işte çalışacağı varsayılarak ücret düzeyleri ölçülmüş olsun.
- ▶ Eğer eğitim düzeyleri ücretleri etkileyen diğer faktörlerden (tecrübe ve doğuştan gelen yetenek) bağımsız olarak tayin edilirse ilave bir yıl eğitimin ücretler üzerindeki etkisi ayrıştırılabilir.
- ▶ Açıktır ki böyle bir deneyin gerçekleştirilmesi mümkün değildir: Moral nedenler, Ekonomik maliyetler, Zaten üniversite mezunu olan birine, 8. sınıf eğitimi verilmesinin imkansızlığı.
- ▶ DeneySEL veri oluşturulmaması bile, kişilerin eğitim düzeyleri ve ücretlerine ilişkin gözlemsel veriler elde edilebilir.

Ceteris Paribus Örnek: Eğitimin Getirisinin Ölçülmesi

- ▶ İnsanlar eğitim düzeylerini kendileri seçtiğinden, ücreti belirleyen diğer faktörler ile eğitim düzeyinin ilişkisiz olmasını bekleyemeyiz.
- ▶ Örneğin, doğuştan yetenekli (innate ability) insanlar daha fazla eğitim alma eğilimindedir.
- ▶ Yüksek yetenek düzeyine sahip bireyler daha yüksek ücret aldıklarından eğitim düzeyinin ücretler üzerindeki etkisini ceteris paribus etkisini ayırtırmak zorlaşır.
- ▶ Ücretler üzerindeki etkinin ne kadarı eğitimden ne kadarı yetenekten kaynaklanıyor?

Ceteris Paribus Örnek: Yasal yaptırımların bir şehirdeki suç seviyesi üzerindeki etkisi

- ▶ Soru: Bir şehirde devriye gezen polis sayısının arttırılması suç oranını düşürür mü?
- ▶ Ceteris paribus: eğer bir şehir rassal olarak seçilir ve polis sayısı 10 kişi arttırılırsa suç oranı ne kadar düşer?
- ▶ Bu soru şu şekilde de sorulabilir:
- ▶ İki şehir, A ve B, polis sayısı dışında her açıdan birbirinin aynıysa, öyle ki A şehrindeki polis sayısı B şehriden 10 daha fazlaysa, iki şehir arasındaki suç oranı farkı ne olur?

Ceteris Paribus Örnek: Yasal yaptırımların bir şehirdeki suç seviyesi üzerindeki etkisi

- ▶ Polis sayısı dışında her açıdan birbirinin aynı olan iki şehir bulmak imkansızdır.
- ▶ Ancak ekonometrik analizde bu şart değildir.
- ▶ Bir şehirde kaç polisin görev yapacağı, o şehirdeki suç oranı dışındaki (suç oranını etkileyen) faktörlerle ilişkilidir.
- ▶ Aslında problem daha karmaşıktır.
- ▶ Polis sayısı mı suç oranını etkiliyor yoksa suç oranı polis sayısını mı?
- ▶ Bir şehirdeki polis gücü ile suç oranı eşzamanlı (simultaneous) belirlenir.